

Politieke vernieuwing en de smalle marges van Paars

door Allan Varkevisser

Na meer dan drie jaar Paars kan de balans worden opgemaakt. Nu eens niet omtrent de economische en bestuurlijke prestaties van dit kabinet, maar op het terrein van de democratie: wat heeft Paars betekend in termen van politieke vernieuwing en democratisering? We kunnen vooraf in ieder geval stellen dat 'de Paarse periode' de politieke verhoudingen niet helderder heeft gemaakt. De verschillen tussen de politieke partijen zijn nog geringer geworden want het regeringsbeleid krijgt bijna alom

lof en oppositie is louter nog een zaak van de kleine partijen in de Kamer. Het zal voor de kiezer moeilijk zijn om staks de keuze te bepalen. Toch is niet iedereen even tevreden. De eerst zo bejubeldé daadkracht van Paars krijgt steeds meer kritiek, niet in de laatste plaats vanwege de manier waarop het democratische verworvenheden als inspraak en medezeggenschap frustreert.

Idee sprak over Paars en politieke vernieuwing met drie vertegenwoordigers van dezelfde generatie, die ieder voor zich een exponent zijn van politieke vernieuwing binnen hun eigen partij. Lennart van der Meulen was de gangmaker achter het project 'Voor de verandering' binnen D66 en schreef mee aan het verkiezingsprogramma. Ad Koppejan staat als vertegenwoordiger van het maatschappelijk middenveld voor een nieuwe koers op de kandidatenlijst van het CDA. En Jan Willem Duyvendak schreef een oriënterend essay voor het verkiezingsprogramma van Groen Links en was in 1993 voorzitter van een partijcommissie over politieke vernieuwing. Wat vinden zij eigenlijk van Paars in termen van politieke vernieuwing? En hoe belangrijk achten zij deze politieke vernieuwing voor het aanzien van de politiek zelf?

Jan Willem: "Als je kijkt naar de concrete maatregelen die Paars heeft genomen in het kader van politieke vernieuwing, dan ben ik niet erg enthousiast. Van de vernieuwingen waar D66 altijd voor heeft gepleit, zoals de gekozen burgemeester en het referendum, is niet veel terecht gekomen. Met name bij de discussie over het referendum had ik gehoopt dat er meer elan voor politieke vernieuwing zou zijn. De drempels voor het referendum worden zo hoog gemaakt dat het nauwelijks meer als instrument voor beïnvloeding van de besluitvorming kan worden gehanteerd.

***Een driegesprek tussen
Jan Willem Duyvendak,
Lennart van de Meulen en
Ad Koppejan over de
politieke ambities van Paars,
het referendum en
een actievere rol voor
het parlement.***

In het begin was de stijl van Paars veelbelovend: de discussies in de Kamer waren spannend en stemmingen konden verrassend uitvallen. Maar het feit dat Wallage onlangs een pleidooi hield voor een sterkere Kamer en meer dualisme, is een teken aan de wand. De laatste twee jaar zijn de verhoudingen tussen regering en Kamer weer klassiek geworden. Het elan van het begin, waarbij de Kamer veel zelfstandiger opereerde, is verdwenen. Bolkestein is eigenlijk de enige die dat heeft volgehouden."

Ad: "De belangrijkste politieke vernieuwing van Paars is dat zij heeft laten zien dat regeren zonder het CDA in Nederland ook mogelijk is. Het begin was inderdaad veelbelovend, alleen al dat Bolkestein in de Tweede Kamer plaats nam en niet in het kabinet. Mijn enthousiasme werd gaandeweg echter fors getemperd want het dualisme van Bolkestein bleek toch meer performance te zijn dan inhoud. Als het erop aan kwam verliet hij steeds zijn dualistische standpunt. Uiteindelijk was het dualisme meer schijn dan werkelijkheid."

Lennart: "Je zou kunnen zeggen dat Paars is verworden tot een politieke besturingsmachine. Het gaat bij Paars om een tot in de finesses geregeld bestuurlijk apparaat dat z'n weerklank heeft gekregen in de regeringspolitiek. Dáár zit het elan. Dáár gaat alles opeens heel makkelijk omdat er geen ideologische hindernissen meer in de weg staan. De kern van Paars wordt gevormd door een hele goede ploeg politieke bestuurders en dat waren we eigenlijk niet meer gewend sinds het aantreden van Lubbers I. Dat kabinet vormde destijds ook een breuk met een vastgeroeste, zeurderige politiek, die niet in staat was knopen door te hakken.

Paars is zeer ambitieus en er moet veel voor wijken. Niet alleen in de Kamer, maar ook bij de inspraakprocedures. Dus of het beleid van Paars de democratie ten goede komt ... Ik plaats daar grote vraagtekens bij."

Jan Willem: "Het Paarse kabinet straalt onmiskenbaar daadkracht uit. Het opmerkelijke daaraan is dat veel van de mensen die nu zo daadkrachtig zijn, vroeger veel kritiek hadden op de maakbaarheidspretenties in de politiek van de jaren '70. Maak-

baarheid heeft nu weliswaar vooral betrekking op de fysieke infrastructuur, in plaats van de sociale zoals in de jaren '70, maar het is opvallend hoeveel ambities de huidige politiek heeft.

De maakbaarheidskritiek is ondertussen vervangen door stroperigheidskritiek: burgers worden meer en meer als lastig beschouwd omdat ze vertragend werken bij de uitvoering van de grote infrastructurele projecten zoals de Hoge Snelheidslijn en de uitbreiding van Schiphol. Een ambitieus kabinet ervaart inspraak van burgers vaak als hinderlijk, als vertragend en stroperig. Politici zijn niet langer beschroomd over hun ambities. Het verhaal is nu dat burgers zo vervelend dwars kunnen liggen en dat proces- sen daardoor zo langzaam gaan."

De verschillen tussen de politieke partijen lijken steeds kleiner te worden. In een interview in CD/Actueel wijdt Paul Scheffer dit aan de "bestendige stroom van depolitisering die Nederland kent" (1). Depolitiseren, is dat wat dit kabinet vooral doet?

Ad: "Het Paarse kabinet is vooral ambitieus op het terrein van de grote infrastructurele projecten. Daarin toont het daadkracht. Infrastructuur is typisch een onderwerp dat tot nog toe gedepolitiseerd was en dat nu aanleiding geeft tot nieuwe politieke tegenstellingen. De discussie over de Betuwelijn zou nu bijvoorbeeld heel anders verlopen. We staan in feite aan het begin van nieuwe politieke tegenstellingen, met name op het gebied van economie en milieu."

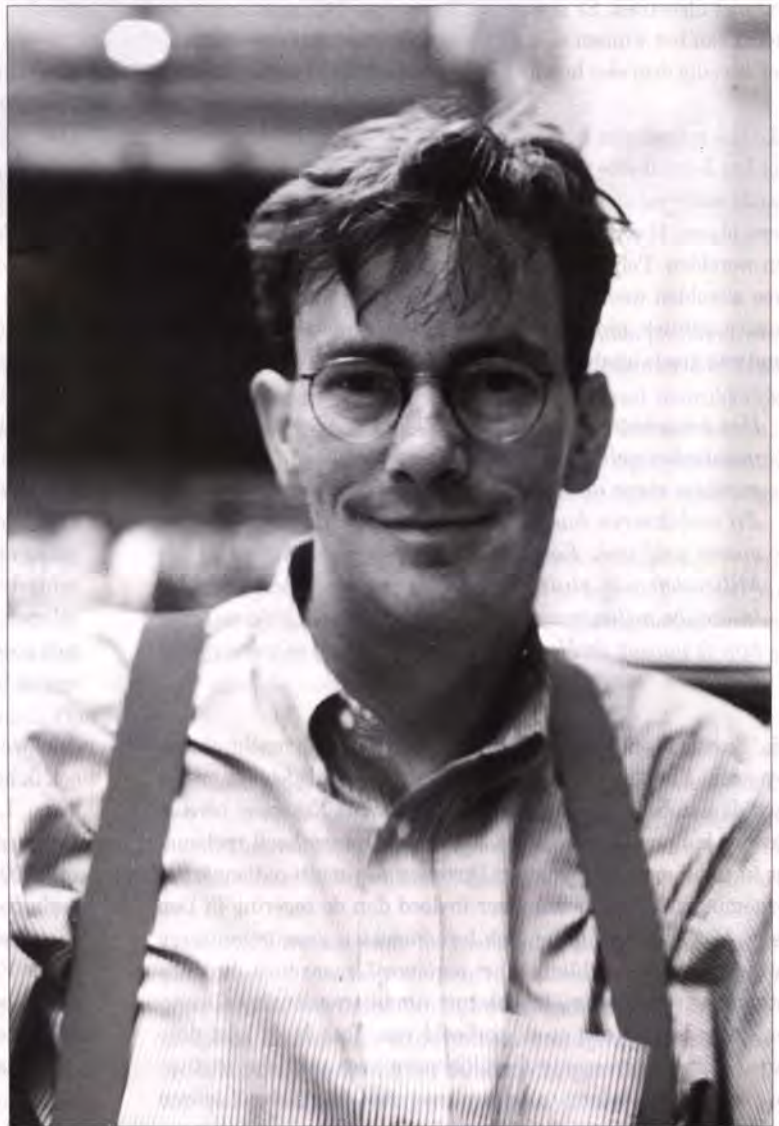
Jan Willem: "Inderdaad, door de grote infrastructurele projecten zo ambitieus aan te pakken en door met een agenda van 2000plus te komen, heeft Paars de ruimte als politiek onderwerp op scherp gezet. Conflicten en tegenstellingen omtrent de verhouding milieu en economie, die eigenlijk al heel lang bestonden, zijn hierdoor hoog op de politieke agenda gekomen. Twintig jaar geleden ging de politieke discussie eigenlijk nooit over de ruimtelijke inrichting van Nederland."

Lennart: "De aanzet tot grote infrastructurele werken lag bij Economische Zaken en bij Verkeer en Waterstaat, waar ze het geld nauwelijks kwijt kunnen. Je ziet in de discussie over die projecten zeker een omslag optreden. Het wordt minder aan werkgelegenheid en economische dynamiek gekoppeld. Het gaat nu weer veel meer om leefbaarheid en welzijn. De vraag is waar die verschuiving vandaan komt en hoe gepolitiseerd deze vraagstukken zijn. Worden deze kwesties tussen de departementen ambtelijk afgehandeld, of wordt het iets politieks en een zaak die burgers zich aantrekken?"

(1) Zie: CD/Actueel, 'Democratisch tekort vraagt om vitalisering parlement', interview met Paul Scheffer door Hans van der Vlies, 27 september 1997.

Ad: "De neiging van dit kabinet zal zijn om het ambtelijk af te handelen, maar ik denk dat het daar niet in zal slagen. De gevolgen van het beleid zijn voor ons allen merkbaar en roepen reactie op. Ik denk dat we voor een interessante periode staan. Het gaat in de politiek meer en meer om de kwalitatieve aspecten van het samenleven. En dan kom je toch weer uit bij ideologie en levensovertuiging, want het gaat om het formuleren van een antwoord op de vraag wat je als individu of als gemeenschap nou werkelijk belangrijk vindt. Dat speelt zich niet alleen af binnen de discussie over infrastructuur of de verhouding economie en milieu, maar ook op terreinen als onderwijs en gezondheidszorg."

Lennart: "Toch kan je deze regering niet verwijten dat ze depolitiseert, want we zijn allemaal gedepolitiseerd. Als er een depolitise-

Ad Koppejan (1962) studeerde politicologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij was van 1986 tot 1988 persoonlijk medewerker van het Tweede Kamerlid Johan de Leeuw en van 1988 tot 1992 voorzitter van het CDJA. In 1994 maakte hij deel uit van de commissie Gardeniers die de verkiezingsnederlaag van het CDA analyseerde. Koppejan behoort tot één van de initiatiefnemers van de vernieuwingsbeweging binnen het CDA 'Confrontatie met de toekomst'. In het dagelijks leven werkt hij als hoofd van de afdeling Communicatie bij het Gemeentelijk Havenbedrijf van Amsterdam.

ringsgolf door de samenleving gaat, krijg je een gedepolitiseerde politiek.

Ik geloof wel dat mensen murw worden van de wijze waarop dit land momenteel wordt geregeerd. Het dendert maar voort; het is een vorm van politiek die over de mensen heen komt."

Ad: "Dat geldt anders niet voor de inwoners van Spangen of de stichters van het opvangkamp voor uitgeprocedeerde asielzoekers in Drenthe. Zij trekken zich niets aan van de formele regels en komen in verzet tegen de gevolgen van het beleid. Zulk verzet zal op termijn tot aanpassing van het beleid moeten leiden."

Jan-Willem: "Er heerst bij de Paarse partijen in het parlement een zekere zelfbewustheid dat het allemaal wel goed gaat zoals het gaat. En electoraal blijkt er veel steun voor het beleid te zijn. D66 staat in de polls niet zo goed, maar paars als geheel wordt electoraal niet afgestraft. Er zijn geen tekenen dat de oppositiepartijen enorm aan het winnen zijn. De partijen voelen zich dus helemaal niet onveilig door een houding van verzet vanuit de samenleving."

Ad: "Het gebrek aan reactie vanuit het parlement heeft te maken met het feit dat alle fracties gevangen zitten in de Haagse stomp. Steeds meer politieke processen vinden echter buiten het parlement plaats. Hierdoor ontstaan er langzamerhand twee gescheiden werelden. Politieke partijen zouden moeten proberen om die twee werelden weer bij elkaar te brengen. Zij kunnen vanuit de Haagse politiek proberen meer mensen te mobiliseren aan de hand van goede analyses en ideeën."

Het omgekeerde wordt ook wel beweerd, namelijk dat maatschappelijke organisaties geen politici en politieke partijen meer nodig hebben om hun doelen te bereiken. Zij mobiliseren burgers en organiseren de politieke discussie zelf wel. Een maatschappelijke organisatie als Milieudefensie sluit zelfstandig convenanten over belangrijke milieumaatregelen met het bedrijfsleven. Hoe kan je vanuit de Haagse politiek dan nog mensen mobiliseren?

Ad: "Er heeft onmiskenbaar een verschuiving in de macht plaatsgevonden. Enerzijds van de politiek naar het bedrijfsleven en anderzijds van het nationale parlement naar het Europese niveau. Dat zien burgers natuurlijk ook. De Tweede Kamer heeft veel minder in te brengen dan vroeger. Directies van multi-nationale ondernemingen hebben soms meer invloed dan de regering in Den Haag. Dat betekent dat er zich tegenmachters gaan organiseren die zich niet meer richten op het parlement, maar juist direct op betrokkenen daarbuiten. De opkomst van internationale milieuorganisaties is daar een goed voorbeeld van. Toch biedt juist deze ontwikkeling interessante mogelijkheden voor politieke partijen om opnieuw aan belang te winnen, namelijk door zichzelf te zien als een organisator van tegenmacht."

Er wordt tegenwoordig wel vaker naar de politieke partij verwezen als degene die meer leven in de brouwerij zou moeten brengen, onder andere door zelfstandiger te

opereren ten opzichte van de eigen fractie. Is dat wel een realistische verwachting, gezien de situatie waarin de politieke partijen terecht zijn gekomen?

Lennart: "Binnen D66 hebben we in het kader van het project 'Partij in beweging (2)' ook met deze vraag geworsteld. Er zijn in feite twee mogelijkheden: je kunt de politieke partij opwaarderen, terwijl je weet dat mensen niet meer politiek georganiseerd zijn. En je kunt de politieke partij als organisatievorm passé verklaren en naar iets nieuws gaan zoeken. Zo zou je bijvoorbeeld andere maatschappelijke bewegingen kunnen gaan politiseren en hen aanspreken op hun publieke karakter in plaats van ze louter als belangengroepering te zien en te behandelen. Dat is een lastige keuze. Je kan de politieke partij, zoals sommigen wel doen, uitroepen tot een ideeëncentrale, maar overal zijn ideeën. Het gaat niet om de vraag waar de ideeën zijn, maar om hoe je ze kunt pakken."

Jan Willem: "Ik ben niet voor zo'n of-of opstelling. Ik denk dat je allebei moet doen. Partijen hebben specifieke kenmerken en functies: standpunten bij elkaar brengen, politiek personeel recruterend. De organisatiegraad is langzamerhand inderdaad zo laag geworden dat de kwaliteit van politieke vertegenwoordigers in het geding komt, maar ik vind dat je moet proberen om het instituut politieke partij overeind te houden. Zonder partijen wordt het heel moeilijk om je nog iets voor te stellen bij politieke integratie van standpunten, zonder overigens sociale bewegingen af te willen doen als one-issue-bewegingen."

Dat sociale bewegingen en bedrijven convenanten met elkaar afsluiten komt overigens niet alleen doordat men zich afwendt van de politiek, maar ook doordat de politiek, in casu de overheid, zelf terugtreedt. Echter, als bewegingen en bedrijven onderling zulke afspraken maken, zou je een discussie moeten voeren over de vraag of dat wel breder wordt gesteund dan alleen door de eigen achterban. En in dat opzicht kan het referendum een belangrijke rol spelen. Het gaat vaak over specifieke onderwerpen en die lenen zich goed om aan de bevolking of een deel van de bevolking voor te leggen."

Ad: "We kunnen niet zonder politieke partijen en daarnaast vind ook ik het goed om de maatschappelijke bewegingen te democratiseren. Laten we het voorbeeld van IJburg nemen. De Vereniging Natuurmonumenten stelde zich pal tegen IJburg op. Daar werden zo'n 800.000 leden door de top van de vereniging gebruikt om de besluitvorming over een politiek issue, namelijk of IJburg er moet komen of niet, onder druk te zetten. Persoonlijk vind ik dat bedenkelijk. Er zou eerst binnen zo'n organisatie een soort van raadpleging moeten plaatsvinden, pas dan kan zo'n organisatie een duidelijk geprofileerd standpunt innemen en eventueel bemiddelen tussen overheid en burgers."

Het lijkt erop dat de politieke partij eerst zichzelf moet vernieuwen wil ze tot een vernieuwing van de politiek in staat zijn. Hoe zou ze dat moeten doen?

Ad: "Politieke partijen moeten meer een beweging willen zijn. Wanneer het gaat om het recruterend van goede volksvertegenwoordigers, zou het niet meer om de vergadertijgers moeten gaan maar om wat mensen maatschappelijk hebben gedaan en het verband met waar de partij inhoudelijk voor staat. Dan kandideer je

(2) 'Partij in beweging' is de titel van het slotdocument van het vernieuwingsproject 'Voor de verandering' dat in februari 1997 aan de partij werd gepresenteerd.

Jan Willem Duyvendak (1959) studeerde filosofie en sociologie in Groningen en Parijs.

Hij promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam op een internationaal vergelijkend onderzoek naar sociale bewegingen. Momenteel is hij bijzonder hoogleraar Samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam en als post-doc verbonden aan de Amsterdamse School voor Sociale Wetenschap.

Recentelijk redigeerde hij een boek met opstellen over het idee van de maakbare samenleving 'Maakbaarheid, liberale wortels en hedendaagse kritiek van de maakbare samenleving'.

(zie: Signalementen).

Foto: Angela Goedemondt

thus mensen uit de werkgeversorganisaties, de vakbeweging, of iemand van Artsen zonder Grenzen. Dat zijn mensen die niet uit de het traditionele partijkader komen, maar van daarbuiten en zo-doende kan je als politieke beweging meer mensen aanspreken."

Lennart: "Het paradoxale van wat Ad voorstelt is dat je op die manier het bestaansrecht van een politieke partij juist ontkent. Een politieke partij moet ervoor zorgen dat mensen die niet uit de politiek komen aan politiek gaan doen.

Je kunt het ook van binnenuit proberen. Die nieuwe mensen moeten dan zitting nemen in het partijbestuur, daar horen ze namelijk thuis en kunnen ze een verandering in de cultuur van de partij bewerkstelligen. Want uit de partij wordt de fractie afgeleid. Op de manier van Ad verander je de partijcultuur niet, maar vervang je alleen wat mensen in de Kamer."

Ad: "Ik ben ervan overtuigd dat mensen die twintig jaar in de Kamer hebben gezeten, in een eigen wereldje verzeild zijn geraakt en een soort van bedrijfsblindheid hebben ontwikkeld. Ik vind het heel verstandig dat politieke partijen proberen dat te doorbreken."

Maar gesteld dat het instituut politieke partij inderdaad overleefd is, wat zijn dan de alternatieven ter versterking van de democratie? Genoemd zijn al het referendum en het democratiseren van het maatschappelijk middenveld. Zijn er nog andere?

Lennart: "Een actievare rol voor het parlement is een mogelijkheid, maar wat dat betreft zit er een essentiële makke in ons parlementaire stelsel. De volksvertegenwoordiger heeft namelijk een eenzijdig lijdzame rol in het besluitvormingssysteem. Het parlement is er om de regering te controleren en alle activiteiten zijn daar slechts een afgeleide van. Dit betekent dat de Tweede Kamer zich nauwelijks iets anders kan permitteren dan kritiek op het

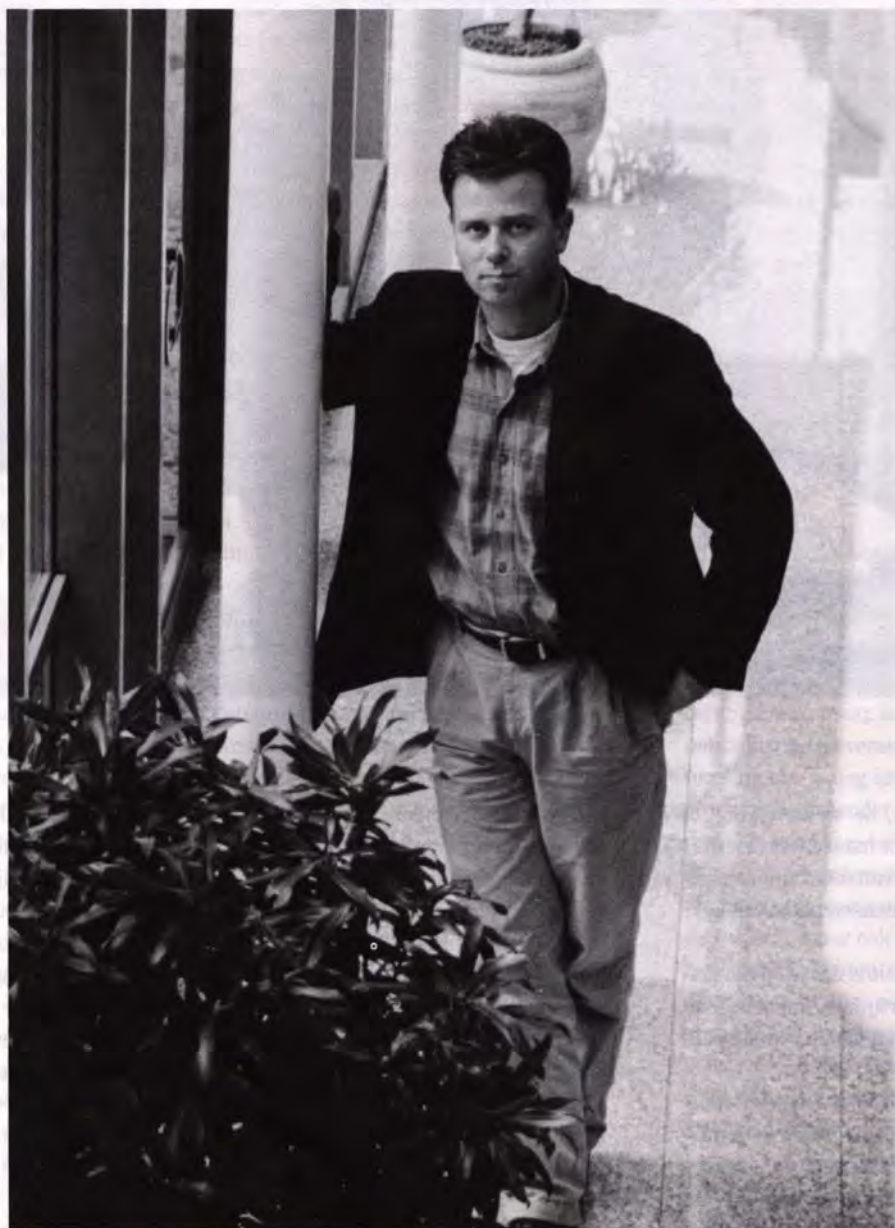
beleid. Het parlement zou zich veel beter kunnen profileren als er meer initiatief wordt neergelegd bij de parlementariërs. Zonder alleen maar af te hoeven wachten zou men veel nadrukkelijker zelf, na onderlinge discussie, met initiatieven kunnen komen. In andere democratieën bestaan voorbeelden van parlementaire commissies die met voorstellen komen, die de regering vervolgens verder moet uitwerken.

Als het zo is dat in Nederland iedereen met iedereen kan regeren, dan hoeft je coalities ook niet meer vast te leggen. Dan kan je afspraken op onderdelen gaan maken. De voedingsbodem voor coalities komt dan in het parlement te liggen. Waarom zou je alles nog voor vier jaar vastspijkeren?"

Jan Willem: "Ik ben zeker voor een grotere rol voor de wetgevende macht. Mede in combinatie met het referendum, want dan kan het debat in de kamer op het scherpst van de snede worden gevoerd. Daarna kunnen de burgers zich uitspreken en verschuift het debat naar de samenleving. Dat zou elkaar kunnen versterken."

Lennart: "Precies, want het debat dat nu in de samenleving plaatsvindt en waarop mensen te mobiliseren zijn, krijgt vaak geen politieke vertaling. Nu ligt de nadruk op de bestuurlijke organisatie. Bestuurders en de bureaucratie zijn met macht bezig en zij zullen altijd proberen het debat te dempen. Maar als je het debat vóór de besluitvorming uit zou kunnen voeren, dan krijg je een podium waarop het weer zin heeft om je politiek te organiseren."

Ad: "Ik denk dat dan toch ook de onafhankelijkheid van de politicus moet worden versterkt. Bij de meeste partijen is het zo dat je politieke carrière als politicus afhangt van het hebben van goede contacten binnen de eigen partij. De contacten met de kiezer zijn veel minder belangrijk. Daarom juich ik de verandering van de kieswet toe waarin een groter belang wordt gehecht aan het krijgen van voorkeurstemmen. Dan heb je als volksvertegenwoordiger

Lennart van der Meulen (1959) studeerde sociale wetenschappen aan de Universiteit van Utrecht. Hij werkte van 1990 tot 1994 als fractiemedewerker van D66, onder meer op het terrein van de media. In 1994 was hij campagneleider voor D66. Na de verkiezingen werd hij politiek adviseur van Aad Nuis. In 1996 en 1997 maakte hij deel uit van de projectgroep 'Voor de verandering' die als doel had het gedachtengoed van D66 te vernieuwen. Thans werkt hij als commissaris bij het commissariaat van de media.

duidelijker een eigen mandaat en een eigen achterban. Het creëren van een eigen achterban voor een volksvertegenwoordiger maakt hem onafhankelijker."

Komen we zo niet in een kip-ei situatie terecht? Aan de ene kant moeten politieke partijen zorgen voor meer aansprekende kandidaten die van buiten het gestaalde kader komen. Aan de andere kant moet de actieve volksvertegenwoordiging het aanzien van de politiek vergroten, opdat mensen het weer de moeite gaan vinden om de politici zelf aan te spreken. We willen graag een partij in beweging, maar waar moet die beweging beginnen?

Ad: "Het vult elkaar aan. We hebben sterke politici nodig die hun rug recht houden, en daarnaast zal je het parlement als instituut moeten versterken. Als partijgenoten in het kabinet afwegingen maken waarbij ze inleveren ten aanzien van het eigen partijstandpunt, dan moeten de volksvertegenwoordigers van dezelfde partij in het parlement toch zoveel mogelijk vasthouden aan de eigen partijstandpunten en niet onmiddellijk bezwijken voor het compromis van de eigen bestuurder."

Jan Willem: "Het parlement heeft zich de afgelopen tijd wel actiever opgesteld, maar dan meestal achteraf in de vorm van enquêtecommissies. In de discussie over de ozonlaag en de CO2 uitstoot binnen de klimaatcommissie zag je dat het parlement door de partijen heen tot een gezamenlijk standpunt kwam. In zo'n geval heb je inderdaad sterke politici nodig die binnen hun eigen fractiebesluit het standpunt van de commissie kunnen verdedigen."

Een actiever parlement zou dus in belangrijke mate de politiek kunnen revitaliseren. Maar zullen partijen met die interne diversiteit kunnen leren omgaan? Partijen zijn zo gewend om naar buiten toe één gezicht uit te stralen.

Lennart: "De interne diversiteit hoeft geen probleem te zijn, als men maar duidelijk op een gegeven moment gezamenlijk een besluit neemt. Het besluit moet niet aan de regering worden overgelaten. De regering zou hooguit moeten

zeggen of zij wel of niet met het besluit kan leven. Zo had het kabinet in '94 kunnen zeggen dat er een besluit moet vallen over uitbreiding van Schiphol en dat een aantal scenario's bespreekbaar is. Het parlement, via de commissie, had dan eind '95 met een besluit kunnen komen."

Jan Willem: "Het interessante van het voorstel is dat het oppositiepartijen de kans geeft om echt mee te doen. Nu is het voor deze partijen heel frustrerend omdat ze in een marginale hoek worden geplaatst ten opzichte van het beleid. Voor de oppositie kan het veel interessanter worden als het parlement meer macht zou krijgen." ♦